

PAPER DETAILS

TITLE: Adli Sürece Dahil Olan Çocuklara Yönelik Uygulamaların Hak Temelli Yaklaşım Perspektifinden Değerlendirilmesi

AUTHORS: Ayşe Demirci, Mehmet Kırılıoğlu, Edanur Atik

PAGES: 47-60

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4266698>

Adli Sürece Dahil Olan Çocuklara Yönelik Uygulamaların Hak Temelli Yaklaşım Perspektifinden Değerlendirilmesi*

Evaluation of Practices Towards Children Involved in the Judicial Process From the Perspective of Rights-Based Approach

Ayşe DEMİRCİ¹, Mehmet KIRLIOĞLU^{2,1} ve EdanurATİK³

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0003-2162-5723

² Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-0130-0841

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0009-0001-9824-9693

Öz

Sosyal hizmetin bir insan hakları mesleği olduğu vurgusu sosyal hizmetin insanı, hak sahibi olarak görmesini ve insanın bu haklara ulaşması noktasında savunuculuk rolünü üstlenmesini beraberinde getirmektedir. İnsanın değerli ve haklarının önemli olduğu ortaya koyulduğunda sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan kesimlerden biri de şüphesiz çocuklardır. Bu çalışmada çocukların adli sürece hangi rolde ve nasıl dahil olduğu (mağdur, suça sürüklenen, tanık, vasi tayin edilen, evlat edinilen, hakkında velayet davası olan çocuklar) ve bu çocuklara sunulan hizmetler, çocukların psikososyal iyilik halleri ve hak temelli yaklaşım açısından ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Çocuk, Psikososyal iyilik hali, Hak temelli yaklaşım, Adli Süreç

Abstract

The emphasis on social work as a human rights profession brings along the fact that social work sees human beings as having rights and undertakes the role of advocacy at the point of human access to these rights. When it is revealed that human beings are valuable and their rights are important, one of the segments in need of social work intervention is undoubtedly children. In this study, the role and how children are involved in the judicial process (victims, children who are dragged into crime, witnesses, children who are appointed as guardians, children who are adopted, children who have a custody case against them) and the services provided to these children are discussed in terms of children's psychosocial well-being and rights-based approach.

Keywords: Child, Psychosocial well-being, Rights-based approach, Judicial process

*Derleme Makale
Review Article*

Makale Atfı: Demirci, A., Kırlioğlu, M., ve Atik, E. (2024). Adli Sürece Dahil Olan Çocuklara Yönelik Uygulamaların Hak Temelli Yaklaşım Perspektifinden Değerlendirilmesi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 8(2), 142-155.

DOI: 10.55109/tushad.1562099

Alındı 06.10.2024
Kabul Edildi 25.12.2024
Yayınlandı 31.12.2024

Telif hakkı: © 2021 yazarlar tarafından. Lisans Sahibi Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Rize, Türkiye.

Bu makale, Creative Commons Attribution (CC BY) lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

* Yazarların ikisi çocuk refahı alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarıdır. Bu nedenle metnin alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının gözlemlerini içerdiğini belirtmek istiyoruz

¹ İletişim kurulacak yazar: Mehmet KIRLIOĞLU, kirlioglumehmet@gmail.com

Giriş

İnsanın insan olmasından kaynaklı değerli olduğu düşüncesine sahip olan sosyal hizmet mesleği; tüm insanların insan onur ve değerine sahip bir yaşam sürmesini, iyilik halinin sağlanmasını, güçlenmesini ve özgürleşmesini amaçlayan insan hakları temelli bir meslektir. Sosyal adaletsizlik, eşitsizlik ve haksızlıkla mücadele eden sosyal hizmet toplumun her kesiminin eşit kaynaklara ve imkanlara ulaşabilmesini hedefler. Toplum ve bireyin yararı adına sosyal değişim ve gelişimi destekleyen sosyal hizmet insan hakları savunuculuğu yapmasının yanı sıra insan hakları ihlalleri ile de mücadele etmektedir.

İnsan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalan ve haklarını tam anlamıyla kullanmayan dezavantajlı birey ve gruplar sosyal hizmetin önemli çalışma gruplarından birini oluşturmaktadır. Dezavantajlı bireylerin haklarının farkında olmaları, haklarını kullanma noktasında bilinçlenmeleri ve insan hakları çerçevesinde bir yaşam sürmelerinde hak temelli yaklaşım önem arz etmektedir. Sosyal hizmetin önemli alanlarından birini oluşturan, kırılgan olması nedeniyle dezavantajlı grupta yer alan çocuklara yönelik müdahalelerde de hak temelli yaklaşımı benimsemek önemlidir.

Dünya genelinde gelecekle ilişkilendiren ve kıymetli olduğu vurgusu yapılan çocuklara yönelik yasalarda çocuk haklarına yer verilmekle birlikte bunlar çoğu zaman resmî belgeler üzerinde kalmaktan öteye geçememektedir. Nitekim çocuk haklarına yönelik birçok mevzuat ve yasal dayanak olmasına rağmen günümüzde sıkça çocuk ihmal ve istismarı ile karşı karşıya kalındığı, çocuk suçluluğunun arttığı, çocukların insani değerlere uygun yaşam standardından mahrum kaldığı bilinmektedir (Gencer, 2019; Bağdat, 2018; Gönültaş ve Kelebek, 2017; Uğurlu ve Gülsen, 2014). Bu durum dezavantajlı grup içerisinde yer alan çocuklara yönelik uygulamaların insan haklarına dayalı ve hak temelli bakış açısına sahip olmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ülkemizde adli sürece dahil olan çocuklara bakıldığında birçok farklı rolde adalet sistemin dahil oldukları görülmektedir. Bulundukları konuma göre çocuklara sunulan hizmetler değişmekle birlikte adli süreçte çocuğun hak sahibi olarak görüldüğü, iyilik halinin artırılmasının amaçlandığı, kaynaklara ulaşımının sağlanmasının gerektiği ve çocuk için bu yönde tedbirlerin alındığı görülmektedir. Özellikle son yıllarda adli sürece dahil olan çocuklara yönelik uygulamaların çocuk hakları ve hak temelli yaklaşım perspektifinden sağlanması noktasında yasal düzenlemelerin artması, yasal düzenlemelerin çocuk dostu adliye kavramı çerçevesinde uygulamada yerini alması oldukça önemlidir.

Sosyal hizmette önemli bir çalışma alanı olan çocuklar, adli süreçte çeşitli nedenlerle yer almakla birlikte adli süreçte yer alan çocuklara ilişkin uygulamaların çocuk hakları ve hak temeli yaklaşım kavramları ile yakınlığının bilinmesi sosyal hizmet mesleği için önem arz etmektedir. Çocukların haklarına tam anlamıyla ulaşması çocuklar hakkında düzenlenen yasa ve belgelerin “hak temelli” yaklaşım çerçevesinde düzenlenmesinin yanı sıra çocuğa yönelik uygulamaların da bu çerçevede olmasıyla mümkündür. Nitekim sosyal hizmet mesleği hak temelli olan ve hak savunuculuğun da aktif rol alan, uygulamalarında hak temelli yaklaşımı benimseyen bir meslektir. Bu çalışma ile ülkemizde adli sürece dahil olan çocukların, adli sürece dahil olma biçimleri ele alınacak, adli sitemde yer alan çocuklara ilişkin uygulamaların çocuk hakları ve hak temeli yaklaşım açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Söz konusu uygulamaları bilinmesi ve her birinin çocuk hakları ve hak temelli yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesinin sosyal hizmetin önemli bir çalışma alanı olan çocuk refahı alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada öncelikle sosyal hizmet ve insan hakları kavramı birlikte değerlendirilecek, sonrasında çocuk hakları sosyal hizmet bağlamında ele alınacak, hak temelli yaklaşımın tanımı ve kapsamı detaylı bir biçimde aktarıldıktan sonra adli sürece dahil olan çocuklara yönelik her bir uygulamanın hak temelli yaklaşım perspektifinden değerlendirilmesi sunulacaktır.

1. Sosyal Hizmet ve İnsan Hakları

İnsanların insan olmasından kaynaklı doğuştan sahip olduğu, toplumda eşitliğin, özgürlüğün, demokrasinin ve insan onurunun teminat altına alınmasının gerekliliğini savunan insan hakları sosyal hizmet ile iç içedir (Erbay ve Tuncay, 2010). İnsan refahı odaklı yaklaşıma sahip, sosyal adalet, eşitlik ve

özgürlük kavramlarını benimseyen sosyal hizmet, uygulamalarında insanların doğuştan var olan haklarını en üst düzeyde kullanmalarını amaçlamaktadır (Yıldırım ve Aslan, 2019). Nitekim toplumdaki tüm bireylerin kaynaklara eşit ulaşması, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmesi, güçlenmesi ve özgürleşmesi, her anlamda iyilik halinin sağlanması çerçevesinde çalışmalarını gerçekleştiren, tüm bu çalışmaları sağlarken her insanın değerli olduğu düşüncesi ile hareket eden sosyal hizmet mesleği, özünde bir insan hakları mesleğidir (Öksüz ve Küsmez, 2021; Örgen, 2017, Zengin ve Altındağ, 2016).

İnsan odaklı çalışan sosyal hizmet mesleğinin amacı sadece sorunları çözmek değil aynı zamanda sorunları ortaya çıkaran nedenleri bulmak, bu doğrultuda mesleki uygulamalarını gerçekleştirerek bireyin sorunun farkına vararak sorunun çözümünde aktif rol almasını ve haklarının farkına varmasını sağlamaktır (Zengin ve Altındağ, 2016). Nitekim sosyal hizmet insanların ulaşmadığı kaynak ve hakları karşısında savunuculuk yapan, insanın eşitliğini, her anlamda iyilik halini hedefleyen ve hak ihlalleri ile mücadele eden bir meslektir.

Mesleğin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının, hak ihlallerini önleme ve sosyal adaleti sağlama çerçevesinde yapısal ve sosyal sorunlara vurgu yaparak, sorunlara yönelik çalışmalarını bu noktada şekillendirmesi; insanların hayatını etkileyen toplumsal güçlerin farkına varmasını ve hak kavramı üzerinde yeniden düşünmesini sağlar. Hak ihlallerinin önüne ancak bu güçlerin farkına varılması ve hak kavramının yeniden değerlendirilmesiyle geçilebilir. Tüm bunlar, insanın özgürleşmesi ve güçlenmesini hedefleyen, hak mücadelesinde aynı tavrı sergileyen sosyal hizmet ve insan haklarının yakın temasta ve aynı kulvarda hareket ettiklerinin en güzel göstergesidir (Yıldırım ve Aslan, 2019).

İnsanın insan olmasından dolayı değerli olduğu görüşüne sahip olan sosyal hizmet mesleğinin, evrensel düzeyde oluşturulmaya çalışılan insan haklarından bağımsız olduğu düşünülemez. İnsanın iyiliğinin odak nokta olarak ele alındığı evrensel insan hakları her ülkede kendisine yer bulmaktadır. Bu bağlamda her nerede olursa olsun tüm sosyal hizmet uzmanları, evrensel insan hakları çerçevesinde çalışmalarını yürütmek, hak ihlallerine karşı bir duruş sergilemek durumundadır. Sosyal hizmet uygulamalarında ne denli insan haklarına yer verilerek hareket edildiği ve ayrımcılıktan uzak kalındığı, uygulamanın yapıldığı yerlerin sosyal hizmet kalitesini ortaya koymaktadır (Zengin ve Altındağ, 2016).

Temel hedefi insanı özgürleştirmek olan sosyal hizmet, insanın onuruna yakışır bir yaşam sürmesi adına çabalar. Bu doğrultuda sosyal hizmet uzmanları; uygulamaları gerçekleştirirken insan onuru ve insanın iyilik halini asıl amaç olarak ele alırlar. Tüm bunlar doğrultusunda sosyal hizmet uzmanları sunulacak hizmetlerin, yapılacak müdahale ve uygulamaların doğrudan insan hakları ile ilgili olduğunun bilincindedir. Birey ve toplumun iyilik ve refahı kapsamında çalışan sosyal hizmet mesleğinin, çalışmalarını gerçekleştirirken kullandığı kuram, yaklaşım ve değerlerinin, insan haklarının kuşattığı özgürlük ve hakların bütününden ayrı olmayacağının farkındadır (Yıldırım ve Aslan, 2019; Zengin ve Altındağ, 2016). Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yönelik çalışmaların merkezinde yer alan sosyal hizmet uzmanlarının tümü insan hakları çalışanı olarak adlandırılabilir (Ife, 2001: 8).

Yıldırım ve Aslan' (2019) göre; birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşak haklar olarak ayrı kategorilere ayrılmış insan haklarında; birinci kuşak haklar, bireyi devlete karşı koruyan ve devletin yetkilerinin sınırlandırıldığı, başkasına bahsedilemeyen, yasal mekanizmalar tarafından korunması gereken hakları (yaşama ve özgürlük hakkı, kendini ifade etme hakkı, adil yargılanma hakkı, din özgürlüğü hakkı vb.), ikinci kuşak haklar; ekonomik, sosyal ve kültürel hakları (sosyal güvenlik, eğitim, sağlık, çalışma, sosyal güvenlik hakkı vb.), üçüncü kuşak haklar bireyden ziyade topluma, topluluğa ve nüfusa ait hakları (ekonomik gelişme hakkı, uyumlu toplumda yaşama hakkı vb.), dördüncü kuşak haklar ise gelecek nesillerle insan hakları ilişkisini ele alan (buzulların erimesi, iklim değişiklikleri vb.) hakları kapsamaktadır. Farklı kategorilere ayrılmış olan insan haklarının temelinde insan onuruna yakışır bir yaşam ve insanların her anlamda iyilik hali ve refahı yer almakla birlikte tüm bu hakların var olması ve varlığının devamının sağlanmasında sosyal hizmet uygulamalarını görmek mümkündür.

Birinci kuşak insan haklarında sosyal hizmet uygulamasının savunuculuk yönü ön plana çıkmaktadır. Hizmet alan kesim adına, hizmet alanla birlikte, hizmet alanı güçlü ve aktif kılan savunuculuk, kaynaklara eşit ulaşım sağlanmadığında, hak ihlallerinin ortaya çıktığı anda sosyal hizmetin önemli bir rolü olarak

gündeme gelmektedir (Ife, 2008: 39). Nitekim sosyal hizmet mesleği insan hakları ihlalleri, eşitsizlik ve sosyal adaletsizlikle mücadele eden, insanların insan olmasından kaynaklı değerli olduğuna vurgu yaparak insanın değerli olmasını engelleyen tüm aksaklıklarla mücadele eden bir meslektir (Çoban-Kaynak, 2017).

Sanayi devriminin doğuşu ile sosyal yapıda ve sınıflar arasında derinleşen eşitsizliklerle ortaya çıkan ikinci kuşak haklardan yararlanmadaki aksaklıklar ve hak ihlalleri de sosyal hizmeti yakından ilgilendirmektedir. İkinci kuşak sosyal, ekonomik ve kültürel hakların önemi ve kullanımı, insan hakları kavramını sosyal hizmetin merkezine alır. Nitekim sosyal hizmet uzmanlarının çoğu hizmet alan kesimin ikinci kuşak haklarından yararlanabilmesi çerçevesinde bir hizmet yürütür. Hizmet alan kesimin ikinci kuşak haklarında yer alan yeterli bir gelir ve yaşam standardı hakkı, sağlık hakkı, gelir güvencesi hakkı sosyal hizmet uzmanının çalışma alanının sınırları içerisinde (Ife, 2008: 42).

Hümanist bir toplum yaşamının oluşmasını destekleyen, toplumların kendi kaderini tayin hakkına vurgu yapan üçüncü kuşak haklar ve çevre ile insan hakları arasındaki ilişkiyi ele alarak gelecek nesillerin haklarına vurgu yapan dördüncü kuşak hakların da sosyal hizmetle bağlantılı olduğu aşikardır. Toplumda insan ve insan haklarının ön planda olduğu barışçı ve özgür bir toplumun oluşması sosyal hizmetin hedeflerindendir. Ayrıca iklim değişikliği, çevresel bozulmanın beraberinde getirdiği sorunlar ve bu sorunların insanlar üzerindeki etkileri de sosyal hizmetin çalışma alanlarındandır (Dominelli, 2021; Dominelli, 2014; Shaw, 2013). Tüm bunlar insan hakları ve sosyal hizmetin etkileşimini ve aralarındaki kuvvetli bağı ortaya koyan argümanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İnsan hakları ve sosyal adalet çerçevesinde sosyal hizmet, insan onurunu ve değerini yüceltmeyi hedefler. Toplumda her bireyin eşit kaynaklara ulaşması kapsamında eşitsizlikle mücadele eden sosyal hizmet, bu anlamda sosyal politika üretmede de aktif yer alır. Hak ve özgürlükler her ne kadar yasalarla güvence altına alınmış olsa da toplumun tüm kesimi haklardan eşit düzeyde yararlanamamaktadır. Bu doğrultuda sosyal hizmet hak ve özgürlüklerden yararlanamayan kişi ve grupların haklarının korunması ve iyilik durumlarının artırılmasına yönelik mesleki müdahalelerde bulunmaktadır (Çoban-Kaynak, 2017). Ayrıca sosyal hizmetin, sürekli gelişen ve değişen toplumların ihtiyaçlarının karşılanması ve sorunlarının çözümünde insan odaklı hareket etmesi ve insanı değerli kılacak yaklaşımlar sunabilmesi insan hakları perspektifinden önem arz etmektedir (Gedik, 2020).

2. Sosyal Hizmet ve Çocuk Hakları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, insanın değerli olduğunu savunan, insan haklarının varlığından söz eden "insan hakları kavramı" tüm dünya genelinde dikkat çekmiş ve önem kazanmıştır. İnsanın insan olmasından kaynaklı haklarının çoğu yasalarla korunmakla birlikte, her bireyin sahip olduğu haklara eşit ulaşamaması, özellikle dezavantajlı grupların haklarının varlığından haberdar olmaması ve hak ihlallerine maruz kalmaları sosyal hizmet müdahalelerini gerekli kılmıştır. İnsan hakları bağlamında sosyal hizmet müdahalelerinin gerekli olduğu alanlardan birisi de savunmasız ve korunmasız olan çocuklardır (Gedik, 2022).

Toplumların temelini oluşturan ve geleceğini şekillendiren çocukların, kaliteli bir yaşam sürmesi, karşılaştıkları sorunların değerlendirilmesi ve sorunlara çözümler üretilmesi ülkeler açısından oldukça önemlidir. Modern anlamda çocukların korunma düşüncesi sanayi devriminin ilk yıllarına kadar uzanmaktadır. Çocukların ağır şartlarda çalışmasının uygun bulunmadığı, bu anlamda çocukların korunması gerektiğine dair düşünce çocukların korunmasına yönelik ilk sosyal politika tedbirlerini oluşturmuştur. Bu tedbirler çalışma saatlerine ilişkin hukuki düzenlemelerden oluşmaktadır (Karakaş ve Çevik, 2016).

Hukuksal anlamda çocuk haklarına ilişkin sözleşmeler ise 21.yy'da düzenlenmeye başlamıştır. Bu durum insanlığın var olduğundan bu yana çocukların korunmasız ve savunmasız olduğu düşünülürse çocuklara özel hakların tanımlanmasında, diğer bir ifade ile "çocuk hakları" kavramının oluşturulmasında geç kalınmışlığın göstergesidir. Çocuk haklarına ilişkin uluslararası alanda ilk olarak 1924'te çocuğun

korunması, gelişimi, eğitimi ve barış içerisinde yaşamanısını temel alan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi yayınlanmıştır. Çocuk haklarına yönelik ikinci uluslararası düzenleme Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne göre yeniden düzenlenmiş hali olan ve insanlığın çocuğa herşeyin en iyisini sunması gerekliliği bakış açısı ile hazırlanan 1959 tarihli BM Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. 1989 yılında ise bu bildiri Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi olarak BM Genel Kurulunda oy birliği ile kabul edilmiştir. 193 ülke tarafından kabul edilen bu sözleşmeyi Türkiye 1994 yılında kabul etmiş, 1995 yılında ise kanun olarak yürürlüğe koymuştur (Dirican, 2018: 44-46).

Çocuk haklarının en geniş anlamıyla tanımlandığı BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde bütün çocukların ırk, dil, din, cinsiyet vb. farklılıklarına bakılmaksızın aynı haklara sahip olduğu, hakların ise birbirine bağlı ve birbiri ile eşit derecede önemli olduğu vurgulanır. Her biri farklı bir hakkı tanımlayan 54 maddeden oluşan sözleşmede hakların, hayatta kalma, korunma, gelişme ve katılma olmak üzere dört gruba ayrıldığı görülmektedir. Hayatta kalma hakkı, her ne koşulda olursa çocuğun yaşama hakkı olduğunu, bu çerçevede çocuğun var olabilmesi için gerekli olan beslenme, barınma, yeterli bir yaşam standardı ve sağlık hizmetlerine erişim gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi olarak tanımlanır. Korunma hakkı, savunmasız ve güçsüz olan çocukların her türlü ihmal, istismar ve sömürüden korunması gerektiği ile ilgilidir. Gelişme hakkı, çocukların tam potansiyellerine erişebilmeleri için gerek duydukları biyolojik, fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarının giderilmesinin zorunluluk olduğu hak olarak tanımlanmıştır. Katılım hakkı ise çocukların toplumda aktif rol alabilmeleri, kendi düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri, kendi yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olmaları gerektiğini kabul eder (UNICEF, 2007). Çocuk haklarına yönelik koruyucu ve önleyici tedbirler barındıran, çocukları hakların asıl sahibi olarak tanımlayan ve çocuğun yüksek yararını her şeyden üstün tutan bu sözleşme, sosyal hizmetin çocuk refahı alanındaki uygulamalarına yönelik bakış açısı ile örtüşmektedir. Nitekim sosyal hizmet çocukların korunmaya ve desteklenmeye ihtiyacı olduğu düşüncesi temelli, bunu gerçekleştirme noktasında ise kendine has yaklaşım ve müdahalelerle hareket eden, uygulamalarında çocuğun yüksek yararını her şeyin üstünden tutan bir disiplindir.

Sosyal hizmetin önemli çalışma alanlarından birini oluşturan çocuk refahı alanında temel gaye çocuğun her anlamda iyilik halinin sağlanması olmakla birlikte, çocukların ihmal ve istismardan korunması, çocuk suçluluğunun önlenmesi, çocukların her türlü gereksiniminin karşılanması, çocukların eşit kaynak ve haklara ulaşımının sağlanması, çocukların sağlıklı gelişimi önündeki engellerin kaldırılması, her çocuğun kendi düşüncelerini ifade edebilmesi ve değerli olduğunu düşünmesidir. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde tüm bu hususların yer almasına karşın uygulamada noksanlıkların olması, hakların yazılı bir belge niteliğinden çıkamaması, sosyal hizmetin çocuk refahı alanında aktif rol almasını ve müdahalelerde bulunmasını gerekli kılmıştır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi, toplumun çocuklara nasıl bakması gerektiği konusunda bir bakış açısı kazandırması, insan haklarının temel öznelere ve değişimin ana uygulayıcılarının çocuklar olduğunun kanıtlanması açısından önemli olmasına karşın, sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten bu yana sorgulanması ve halen hak ihlallerinin var olması çocukların korunmasına ilişkin yasalarda ve yasaların uygulanmasında eksiklik olduğunun kanıtıdır (Avrupa Konseyi, 2016). Nitekim çocukların her geçen gün ihmal ve istismar ile karşı karşıya kaldığı, çocuk suçluluğunun arttığı, çocukların "hak" olarak tanımlanan eşit fırsat ve imkanlara ulaşamadığı, kendileri hakkında alınan kararlarda yer alamadığı görülmektedir. Çocukların tam ve eksiksiz bir şekilde hak sahibi olarak görülerek haklarından tam anlamıyla yararlanabilmesi çocuk haklarına ilişkin yasa ve belgelerin "hak temelli" oluşturulmasının yanı sıra çocuklara yönelik uygulamaların "hak temelli" gerçekleştirilmesiyle ilişkilidir. Hak temelli yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilecek uygulamalar, çocukların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan haklarından bahsetmek yerine, çocukların var olan haklarının her zaman kullanabilmelerini kapsamaktadır. İnsan hakları mesleği olarak tanımlanan sosyal hizmet de çocuk refahına yönelik çalışmalarında hak temelli yaklaşımı benimsemektedir.

3.Hak Temelli Yaklaşım

İnsan hakları temelli bir meslek olarak tanımlanan sosyal hizmetin ortaya çıkışı ve gelişiminde “hayırseverlik” kavramı ön plana çıkmaktadır. Hayırseverlik temelli, iyi niyet çerçevesinde gerçekleştirilen faaliyetlerin sosyal hizmet olarak görülmesi sosyal hizmetin yardım işi olarak algılanmasına yol açmıştır. Nitekim bu durum sosyal hizmetin hak temelinden ziyade “hayır yapma” ve ihtiyaçları karşılama üzerine çalışan bir meslek olarak tanımlanmasına yol açmıştır (Tufan ve ark., 2009; Çoban-Kaynak, 2017). Hayırseverlik kapsamında yürütülen faaliyetlerin sorunların çözümünde yetersiz kalması, kısa vadedeki çözümlerin, sosyal yapıdaki sorunları görünmez kılmaktan ve sorunların derinleşmesine sebep olmaktan öteye gidememesi hak temelli yaklaşımı zorunlu kılmıştır. Esas olan asıl sorunların tespit edilmesi ve bu sorunların yapısal boyutu da ele alınarak ortadan kaldırılmasıdır. Hayırseverlik anlayışının tüm bunlara cevap verememesi hak temelli yaklaşımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hak temelli yaklaşımda “hak sahibi” ve “görev sahibi” kavramları ön plana çıkmaktadır. Bunlardan “hak sahibi” hakkın asıl öznelere olarak tanımlanırken “görev sahibi” hakların sağlanması noktasında sorumlulukları olan devlet ve/veya devlet dışı aktörlerdir (Zengin ve Altındağ, 2016).

Hak temelli yaklaşım haklara tam ulaşım konusunda hak sahibi ve görev sahiplerini güçlendirerek harekete geçirir (Tufan ve ark., 2009). Hak sahiplerini haklarını bilmesi ve talep etmesi yönünde teşvik ederken, görev sahiplerini ise hakların korunması, geliştirilmesi ve uygulanması konusunda sorumlu tutar (Kıriloğlu ve Akçay, 2019).

Hak temelli yaklaşım, kişi özgürlüğü, güvenlik, hukukta eşitlik, uygun standartlarda yaşama, beslenme, barınma, giyinme, ücretsiz sağlık ve eğitim, çalışma ve eşit ücret, özgürce bir fikre sahip olma ve bu fikri ifade edebilme haklarını kapsar. Bu bağlamda hak temelli yaklaşım, insan hakları ihallelerinin var olduğu, adaletsizlik, çatışma, eşitsizlik, marjinalleştirme gibi meselelerde insan hakları odaklı müdahaleler geliştirir. Bu yönüyle hak temelli yaklaşım insan ihtiyaçları temelli yardımdan, insanların haklarını bildiği, hak arama yoluna gittikleri ve haklarını gerçekleştirme yolunda güçlendikleri bir yaklaşım olması yönüyle ayrılır (Zengin ve Altındağ, 2016).

Sosyal hizmet uygulamalarında insan hakları temelli bir bakışa yer vermek, sosyal hizmet uzmanının müracaatçıyı hak sahibi olarak tanımlayıp, müracaatçının hayatını etkileyen yapısal eşitsizliklerle mücadele etmesini gerekli kılar. Sosyal hizmet uygulamasında hak temelli yaklaşım bireysellikten ziyade, daha geniş çevresel ve yapısal sorunlara odaklanan bir değerlendirme gerektirir. Sosyal hizmet müdahalelerinde hak temelli yaklaşımı benimseyen sosyal hizmet uzmanı, sosyal adalet, eşitsizlik ve haklar mücadelesinde müracaatçının müttefiki konumundadır (McPherson ve ark., 2017).

Eşitlik, hakların kanun altına güvence altına alınması, sorunlarda köklü değişikliklere gidilerek kalıcı çözümlere gidilmesi, haklar konusunda insanların bilgilendirilip, hak arama konusunda güçlenmesine vurgu yapan hak temelli yaklaşım dezavantajlı grup içinde pozitif ayrımcılığı savunmaktadır (Ayan, 2015; Ulucan, 2013). Günümüzde, insan hakları ihlali ile karşılaşan ve haklarını tam anlamıyla kullanmayan dezavantajlı birey ve grupların; haklarının farkında olmaları, haklara erişim konusunda bilinçlendirilmeleri, haklarını tam anlamıyla kullanabilmeleri, karar verme süreçlerinde aktif rol almaları ve insan haklarının temel aldığı insan onuru ve değerine uygun bir yaşam sürdürebilmelerinde hak temelli yaklaşım büyük önem taşımaktadır. Dezavantajlı grup içerisinde yer alan çocuklara ilişkin uygulamalarda ve sunulan hizmetlerde hak temelli yaklaşımın benimsenmesi oldukça önemlidir.

4.Adli Sürece Dahil Olan Çocuklar ve Hak Temelli Yaklaşım

2005 yılında kabul edilen ve halen yürürlükte olan 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, çocuk adalet sisteminin işleyiş ve uygulamalarına çocuk odaklı bakış açısı kazandırmıştır. Kanunun amacı korunmaya ihtiyacı olan veya suça sürüklenen çocukların korunmasını, haklarının ve esenliklerinin güvence altına alınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. Çocuk Koruma Kanunu’na göre suça sürüklenen çocuk, kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk olarak; korunmaya ihtiyacı

olan çocuk ise bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk olarak tanımlanmaktadır (ÇKK m. 3/1). Kendisine karşı işlenmiş suçun sonucu olarak herhangi bir zarara maruz kalan çocuklar ise mağdur çocuk olarak nitelendirilmektedir.

Çeşitli nedenlerle adli sisteme dahil olan çocuklara sunulan hizmetlere bakıldığında bunların çocukların üstün yararını gözettiği, haklarını koruma altına aldığını ve bunları yaparken çocukları “hak sahibi” olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Özellikle son yıllarda, adli sisteme dahil olan çocuklar kapsamında çocuk hakları odaklı ve hak temelli yaklaşımı barındıran uygulamaların artmış olması dikkat çekmekle birlikte bazen uygulamalarda çocuk hakları ve hak temelli yaklaşımın tam anlamıyla sağlanamadığı bilinmektedir. Çocukların adli sürece dahil olduğu konular; velayet davaları, vasi tayini, evlat edinme, çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması, suça sürüklenme, mağdur olma, kendi yargılanmaları veya annelerinin yargılanmaları nedeniyle hapsedilme ve bir adli olaya tanık olmalarıdır.

Adli sisteme dahil olan çocuklar için uluslararası mevzuatta çocuk dostu adalet kavramı kullanılmakta olup bu çerçevede 6 temel ilke üzerine odaklanılmıştır. Bu ilkeler, “ayrımcılığa karşı koruma, çocuğun yüksek yararının korunması, adil yargılanma/hukukun üstünlüğü, çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarının karşılanması, çocuğun sözünün dinlenmesi/çocuğun katılımı ve çocuğun saygınlığıdır” (Atılğan ve ark., 2014).

Çocukların adli sürece dahil olma şekilleri birden fazla olsa da hepsinde ortak amaç çocukların iyilik halini sağlamak ve her durumda üstün yararları doğrultusunda hareket etmektir. Velayet davalarında görevli meslek elemanı çocuğun hangi ebeveyni ile kalmasının onun için uygun olacağını, haklarının (barınma, sağlık, eğitim hakları) hangi durumda kontrol altında olacağını çocuk için düşünür ve onun hakları perspektifinde değerlendirir. Ebeveynlerinin boşanması halinde çocuğun velayeti taraflardan birine verilir ve çocuk yaşamını o ebeveynin sorumluluğu altında sürdürür. Boşanma sonucunda çiftlerin birbirleriyle sağlıklı bir şekilde iletişim kuramaması sonucunda çocuk bir ebeveyninden mahrum hale gelmekte, onunla görüşmemektedir. Çocuğunu görmek her ebeveynin hakkı olduğu gibi çocuk da anne/babasını görme hakkına sahiptir. Çocuğun yaşı ne olursa olsun sağlıklı bir psikososyal gelişiminin sağlanabilmesi için ebeveyn desteğine ihtiyacı vardır. Çocuğun velayeti kapsamında hazırlanan sosyal inceleme raporlarında velayetin kime verileceği hususu detaylı olarak değerlendirilmekle birlikte velayeti uygun olmayan ebeveynle, çocuğun kişisel ilişki kurması hususuna da değinilmektedir. Nitekim çocuğun anne ve babası ile ilişkisinin devamı onun en doğal hakkıdır. Mahkeme kararlarında da hazırlanan sosyal inceleme raporları doğrultusunda velayeti alamayan ebeveynle çocuğun ilişkisinin devamına yer verildiği ve ilişki aralığının belirlendiği bilinmektedir. Fakat her ne kadar mahkeme kararında yer alsada velayeti alamayan ebeveynin çocuğunu görebilmesi için icra davası açtığı, çocuğun icra kapsamında ebeveyni ile görüşmesinin sağlandığı ve bu durumun çocuk için travmatik bir süreç olduğu bilinmektedir (Erdoğan ve Kırşehirli, 2021; İmamoğlu, 2021). Çocuk haklarından uzak olan bu uygulamaya 4 Ağustos 2022 tarihli “Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İlam ve Tedbir Kararlarının Yerine Getirilmesine Dair Yönetmelik” kapsamında son verilmiş olması çocuk hakları kapsamında önemli bir gelişme olmuştur. Yönetmelik kapsamında çocuğun üstün yararı ve hakları gözetilmiş, çocuğun travmatik süreçler yaşaması ve örselenmeye maruz kalmasının önüne geçilmiştir. Ebeveynlerin çocukları ile görüşmesi icra yoluyla değil Adalet Bakanlığı bünyesinde yer alan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü bünyesinde görevli meslek elemanları (psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı) koordinesinde gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Çocuğun ebeveyni kapısında değil de çocuk için planlanmış görüşme odalarında tesliminin sağlanmasını ve tüm bu süreçlere eşlik eden meslek elemanının yer aldığı bu uygulama çocuğun üstün yararı ve çocuk hakları kapsamında oldukça önemlidir.

Bakım ve sorumluluğu ebeveynleri tarafından karşılanmayan, bu sebeple kurum bakımında olan çocukların psikososyal açıdan sağlıklı bireyler olmasını sağlamak için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nca yürütülen hizmetler vardır. Bunlardan biri çocukların aile ortamında büyümesini sağlayıp onların sağlıklı bireyler olmasını amaçlayan evlat edinmedir. Çocuğun kurum bakımında kalması çocuk için genellikle son seçenek olarak düşünülür. Çocuk-ebeveyn ilişkisinin sağlıklı bir şekilde kurularak

bireyin topluma kazandırılması amaçlanır. Evlat edinmede çocuğun üstün yararı göz önünde bulundurularak çocukla ona uygun bir aile arasında hukuki bağlar sağlanır. Ailede aranan nitelikler Medeni Kanun'da belirtilmektedir.

Evlat edinme ile aile ve çocuk arasında soy bağı kurulur. Evlat edinmek için başvurular ve gerekli incelemeler Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nce yürütülür. Çocuğu evlat edinmek için uygun bulunan aile ve çocuk meslek elemanlarınca izlenir. Sonuç olumlu olursa son aşamada Aile Mahkemesi kararı ile evlat edinme gerçekleştirilir. Bu süreçte evlat edinilecek çocuk adli sisteme dahil olur. Mahkeme çocuk için Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nden sosyal inceleme raporu yazılmasını talep edebilir. Uzman, aile ve çocuk ile gerekli görüşmeleri yaparak çocuğun yüksek yararını düşünerek kendi kanaatini bildirir. Sonuç olarak Mahkeme kararı ile evlat edinme gerçekleştirilir.

Adli sisteme dahil olan çocuklar için sunulan hizmetlere bakıldığında 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında danışmanlık, bakım, sağlık, barınma ve eğitim tedbirlerinin verildiği, bu tedbirlerin dışında meslek edindirilmesi amacıyla İŞKUR'a yönlendirildiği görülmektedir. Herhangi bir nedenle suça sürüklenen çocuk hakkında onunla görüşme yaparak sosyal inceleme raporu hazırlayan uzmanın asıl amacı çocukların gerçek ihtiyaçlarının belirlenmesi ve bunların karşılanması için bir müdahale planı hazırlamaktır. Bu çerçevede hak temelli yaklaşıma göre çocuk "hak sahibi" olarak görülür. Bu tedbirlerden birini ya da birkaçını ilgili mahkemeden talep eden uzmanın müdahale planı süreci bitmiş gibi görünse de bu tedbirlerin uygulanıp uygulanmadığı, kim tarafından, ne kadar süreyle uygulandığının takibi konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Sistemin çocuğun bu haklarına ulaşma noktasında gerekli kararları aldığı ancak bu kararların uygulanması noktasında izleme sürecinde yetersiz kaldığı görülmektedir.

Adli sürece dahil olan çocuklar için yukarıda bahsedilen ÇKK kapsamında verilen tedbirler dışında sunulan hizmetlere bakıldığında mağdurun ifadesinin Adli Görüşme Odası'nda alındığı görülmektedir. Adliyeler bünyesinde kurulan adli görüşme odaları adli süreç içerisinde yer alan mağdur, tanık ve suça sürüklenen çocuklar ile cinsel suç, aile içi şiddet mağdurları ve diğer kırılgan gruba dahil mağdurlarla uygun ortam ve yöntemle görüşme yapılmasını, ikincil örselenmesinin önüne geçilmesini, korunma ihtiyaçlarının ve gerekli hizmet modellerinin belirlenmesini amaçlayan birimlerdir (AGO, 2017).

Adli Görüşme Odası'nda sadece görevli meslek elemanları psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacı ile görüşme yapan ve mağdur olduğu ya da tanık olduğu olayı anlatan çocuğun bu süreçte sadece uzman ile iletişim kurması, aynı olayı birden fazla kişiye anlatarak ikincil örselenmenin yaşanmaması amaçlanır. Mağdur çocuğun maruz kaldığı olay neticesinde daha fazla örselenmesini önlemek, mağdur ve şüphelinin yan yana gelmesini engellemek, güvenlik, mahremiyet, haysiyet, insan onuruna uygun muamele görme, adil yargılama, ayrımcılıktan korunma, süreçlere katılma, görüş ile kaygılarını iletebilme haklarını korumak, yargılama sürecinin zorluklarına karşı korunma hakkını gözetmek, çocuğun adliyenin soğuk ortamından az da olsa uzak kalmasını sağlamak amaçlarıyla adli görüşme odaları kullanılmaktadır.

Adli Görüşme Odaları, çocuklar öncelikli olmak üzere tüm kırılgan grupları kapsar. Soruşturma ve kovuşturma aşamasında kullanılabilir. Soruşturma aşamasında AGO'da ifadesi alınan mağdurun kovuşturma aşamasında ifadesinin tekrar AGO'da alınması durumunda mağdur ikincil örselenmeye maruz kalmaktadır. Sanığın ilgili mahkeme kararı sonucunda ceza alacağı düşünüldüğünden mağdurdan bir kez daha ifade alınmasının gerekli olduğu durumlar görülebilmektedir. AGO haricinde adli süreçte duruşmaya çıkacak olan çocuklarla duruşma öncesinde kaygı seviyesini düşürmek amacıyla ön görüşme yapılmaktadır. Bu görüşmede çocuğun kendisini rahat hissetmesini sağlamak, heyecanını yönetmesi konusunda yardımcı olmak, duruşmada uzmanın da yanında olduğunu göstermek temel amaçlardandır.

AGO'nun önceliği adalet sistemi içine girmiş olan çocuklardır. Uygulamaya bakıldığında görüşme yapılan çocukların genellikle bir suçtan dolayı mağdur ya da tanık olduğu görülmektedir. Suça sürüklenmiş çocukların ifadesinin AGO'da alınabildiği ancak bunun uygulamada çok tercih edilmediği görülmektedir. Suça sürüklenmiş çocukların ifadesi kolluk kuvvetlerince uzman olmadan alınamadığından kolluk kuvvetlerince adliyeye getirilen çocuğun ifadesi savcı odasında alınmaktadır.

Suçta sürüklenen çocuklarla ilgili olarak Çocuk Koruma Kanunu'nun 15 maddesinde "suça sürüklenen çocuk hakkındaki soruşturma çocuk bürosunda görevli Cumhuriyet savcısı tarafından bizzat yapılır."

“Çocuğun ifadesinin alınması veya çocuk hakkındaki diğer işlemler sırasında, çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulabilir” ifadesi yer almaktadır. Suça sürüklenen çocuğun ifadesi esnasında sosyal çalışma görevlisinin bulunması ile çocuğun adalet mekanizmasındaki süreçlerden olumsuz etkilenmemesi, çocuğun ifadesini rahat bir şekilde verebilmesi, çocuğun hakları ve kendisine yöneltilen suçlama dahil olmak üzere yargı süreci hakkında anlayabileceği bir dilde bilgi edinmesi amaçlanmaktadır. Nitekim çocuğun içerisinde bulunduğu adli süreç hakkında bilgilendirilmesi, kendisini rahat ifade edebilmesi ve hakkındaki kararlarda yer alabilmesi çocuk hakları bağlamında oldukça önemlidir. Çocuk ifadesi esnasında kanunlarda sosyal çalışma görevlisinin bulundurulmasının zorunlu kılınmadığı dikkat çekmektedir. Çocuğun ifadesi esnasında sosyal çalışma görevlisinin bulundurulması Cumhuriyet Savcısının talebine bırakılmıştır. Ceza Muhakemesi Kanunun 150. maddesinin 2. bendine göre çocuğun ifadesinin alınması sırasında müdafî hazır bulunması zorunlu kılınırken sosyal çalışma görevlisinin zorunlu olmaması uygulamayı hak temelli yaklaşımdan uzak kılmaktadır.

Mağdur çocuklara yönelik Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 236/3. Maddesinde “Mağdur çocukların veya işlenen suçun etkisiyle psikolojisi bozulmuş olan diğer mağdurun tanık olarak dinlenmesi sırasında psikoloji, psikiyatri, tıp veya eğitim alanında uzman bir kişi bulundurulur. Bunlar hakkında bilirkişilere ilişkin hükümler uygulanır.” ifadesi yer almaktadır. Mağdur çocuğun ifadesi, çocuğun maruz kaldığı olay kapsamında Cumhuriyet Savcısının talimatı doğrultusunda Çocuk İzlem Merkezlerinde, adli görüşme odalarında veya kolluğun çocuk birimlerinde alınmaktadır. Yukarıdaki madde kapsamında mağdur çocuğun ifadesinde alanında uzman kişiler yer almaktadır. Çocuk İzlem Merkezleri Sağlık Bakanlığı bünyesinde yer alan, öncelikli olarak cinsel istismara uğramış çocukların ikincil örselenmesini asgariye indirmek, çocukların adli ve tıbbi işlemlerini alanında uzman kişilerce tek seferde gerçekleştirilmesini, cinsel istismara uğramış çocuklara bilinçli ve etkili bir şekilde müdahale edilmesini, çocuğun yaşadığı olaylara ilişkin kendisini rahatça ifade edebilmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuş birimlerdir. Çocuk İzlem Merkezleri ile mağdur çocuğun, adli merciler, kolluk kuvvetleri ve sağlık kurumları tarafından değerlendirilme kapsamında yaşadığı olayı defalarca anlatması ve travmasının şiddetlenmesi önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Çocuk İzlem Merkezlerinde alanında uzman kişilerin bulunması, ortamın çocuğa uygun şekilde dizayn edilmiş olması, çocuğun kendisini rahat hissetmesini sağlamakta, kendisini rahat hisseden, güven duyan ve sürece ilişkin bilgi edinen çocuk yaşadığı konuya ilişkin sağlıklı ve korkusuzca bilgi verebilmektedir. Çocuk odaklı bu uygulama çocuk hakları ile örtüşmekte, çocuğun üstün yararının gözetildiğini göstermektedir.

Çocuk İzlem Merkezlerinde olduğu gibi adli görüşme odalarında da çocuğun kendisini rahat ifade edebileceği bir ortam bulunmakta, çocuğu sürece hazırlayan, süreçle ilgili bilgi edinmesini amaçlayan, çocuğun kendisini rahat ifade edebilmesi noktasında güçlendiren meslek elemanları yer almaktadır. Adli görüşme odalarında çocukla görüşmelerin yaş, cinsiyet ve gelişim dikkate alınarak, herhangi bir ayrımcılığa mahal vermeksizin gerçekleştirilmesi, çocuğun yaşı ve gelişimine uygun olarak hakları ve süreç hakkında bilgilendirilmesi, çocuğun tedbir kararlarına ihtiyacının olup olmadığını çocuğa ilişkin raporda değerlendirilmesi uygulamanın hak temelli yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirildiğini göstermektedir. Adli görüşme odalarında çocukla görüşme gerçekleştiren uzmanların adliyede çalışan psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacıdan oluşması çocuğun üstün yararı ve görüşmelerin kalitesi için önemlidir. Nitekim çocukla görüşürken çocuğa yaklaşım, çocuk odaklı bakış açısına sahip olma, çocuğun seviyesine inebilme, çocuk haklarını bilme ve aktarabilme, çocuğun kendisini ifade etmesinde yardımcı olma ve çocuğu güçlendirme, adli sürece ilişkin bilgi sahibi olma önem arz etmektedir. Çocuk İzlem Merkezi ve adli görüşme odalarında çocuğun ifadesinin alınmasında esas olan çocuğun üstün yararı ve çocuğun ikincil örselenmesinin önüne geçme durumu kimi zaman uygulamalarda sağlanamamaktadır. Çocuk İzlem Merkezi ve adli görüşme odalarında ifadesi alınan çocuğa adli süreçte veya duruşma esnasında yaşanan olay tekrar anlatırılabilenekte, çocuğun ikincil travma yaşaması kaçınılmaz olmaktadır. Çocuk İzlem Merkezlerinin her ilde olmayışı da çocuğun ifadesinin ÇİM’lerde alınmasını engellemektedir.

Mağdur çocuk ifadeleri savcı talimatı doğrultusunda adli görüşme odaları ve Çocuk İzlem Merkezi dışında çocuk şube müdürlükleri ve çocuk bürolarında da alınabilmektedir. Çocuğun ifadesi esnasında sosyal çalışma görevlisi çocuğun yanında bulunmaktadır. Sosyal çalışma görevlisi emniyette çalışan sosyal çalışma görevlisi olabileceği gibi Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nde çalışan sosyal çalışma görevlileri ve/veya İl bünyesinde çalışan sosyal çalışma görevlisi tanımında yer alan meslek elemanlarından oluşabilmektedir. Çocuğun ifadesinin alındığı ortamın çocuk için uygun olmayışı, çocuğun ifadesinde bulunan sosyal çalışma görevlisinin (sosyal çalışma görevlisi; PDR, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik aile ve tüketici bilimler, sosyal hizmet alanlarında eğitim veren kurumlardan mezun meslek mensupları) adli sürece hakim olmaması ve çocukla görüşme konusunda mesleki eğitiminin bulunmayışı, çocuğun ifadesini alan polis memurunun ise çocuk görüşme yapma ile ilgili yeterli bilgi ve becerisinin olmaması ve sosyal çalışma görevlisinin çocuğun beyanının alındığı görüşmede çocuğun yanında yer alma nedenini bilmiyor olması, çocuğun kendisini rahatça ifade edebilmesini, içerisinde bulunduğu adli sürece ilişkin bilgi sahibi olmasını engellemekte, duygusal anlamda yıpranmasına, örselenme yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu durum çocuk haklarından ve hak temelli yaklaşımdan uzak bir uygulama sergilendiğinin göstergesidir.

Çocuk Koruma Kanununun 22/2. maddesi doğrultusunda mahkeme çocuğun sorgusunun yapılacağı duruşmada çocuğun yanında sosyal çalışma görevlisi bulundurulmasını talep edebilir. CMK 236/3. maddesi kapsamında duruşma da mağdur çocukların yanında bir uzman bulunması zorunlu iken suça sürüklenen çocukların yanında uzman veya sosyal çalışma görevlisi bulundurulması zorunlu kılınmamış, mahkemenin takdirine bırakılmıştır. Suça sürüklenen veya mağdur olmasının ötesinde her iki durumda da ortak olan çocuk olmaktadır. Çocukların sadece çocuk olmasından ötürü edindikleri çocuk haklarının her iki kavramda da yer alan çocuklar için geçerli olduğunu unutmamak gerekir. Bu kapsamda çocuğun yanında suça sürüklenen veya mağdur olması fark etmeksizin sosyal çalışma görevlisinin bulunması çocuk hakları bakımından önemlidir. Sosyal çalışma görevlisi duruşma öncesi çocukla ön görüşme yapıp, çocuğu hukuki süreçle ve hakları ile ilgili bilgilendirmeli, çocuğun yanında olduğunu hissettirmeli, çocuğun kendisini rahat ifade edebilmesi hususunda destek olmalı, çocuğun duruşmaya ilişkin talebini dikkate alıp (çocuk duruşmada faille aynı ortamda bulunmak istemeyebilir vb.) gerektiği hallerde hâkime talebi iletebilmelidir. Tüm bunlar çocuğun üstün yararı kapsamında çocuk hakları temelli yaklaşımları barındırmaktadır.

Adli sürece dahil olan çocuklara ilişkin gerek ÇİM ve AGO personeli tarafınca yapılan görüşmeler sonrası düzenlenen görüşme raporlarında gerekse mahkemenin duruşma öncesi suça sürüklenen çocuğun koruyucu destekleyici tedbirlere ihtiyacı olup olmadığının değerlendirilmesi kapsamında talep ettiği sosyal inceleme raporlarında çocuk eğitim, sağlık, danışmanlık, bakım tedbirleri kapsamında değerlendirilmekte, çocuğun ihtiyacı olduğu tedbirler raporlarda belirtilmektedir. Çocuğun üstün yararı kapsamında raporlarda belirtilen tedbir kararları mahkemece verilmekte ve ilgili kurum ve kuruluşlarca yerine getirilmektedir. Koruyucu ve destekleyici tedbirler, çocuğun ihtiyaç duyduğu hizmetin tespit edilmesi ve giderilmeye çalışılması, çocuğun haklarından yararlanması kapsamında önemlidir. Nitekim her çocuğun barınma, sağlık, eğitim ve iyi bir ruh haline sahip olma, kendisini ifade edebilme hakkı vardır. Çocuğa ilişkin çocuk hakları kapsamında çocuğun bulunduğu şartların ve çocuğun iyilik halinin değerlendirildiği, gerek duyulması halinde çocuk hakkında koruyucu ve destekleyici tedbir kararı verilen müdahale hak temelli yaklaşımı barındırmaktadır. Koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının uygulanmasında kurum ve kuruluşlarla iş birliği hareket edilmesi ve kurumların tedbir kararlarının uygulanmasındaki hassasiyeti oldukça önemlidir. Çocuğun koruyucu ve destekleyici tedbirler kapsamında değerlendirilme aşaması hak temelli yaklaşımı barındırırken tedbir kararlarındaki uygulamaların da çocuk hakları bağlamında hak temelli yaklaşım perspektifinde yerine getirilmesi gerekmektedir. Örneğin hakkında danışmanlık tedbir kararının verilmesi uygun görülen çocuk hakkında, çocuğun talebi olmaksızın çocuğun yararı kapsamında hazırlanan raporlarda yer alan tedbir talebi mahkemeye sunulmakta, mahkeme tedbir kararının uygulanması hükmü vermekte ve tedbir kararı uygulanacak kuruluşa iletilmektedir. Kuruluşlarca çocuk için tedbir kararını yerine getirecek personel

görevlendirilmesi yapılmaktadır. Tedbir kararını yerine getirecek personelin, tedbir kapsamında çocukla çalışma yürütmesi, çocuğun takibini sağlaması, çocuğun ihtiyaçlarını tespit etmesi ve ihtiyaçların giderilmesi noktasında çalışma sağlaması, çocuğun güçlendirilmesi yönünde destek olması, çocuğun sorunlarına yönelik müdahalelerde bulunması oldukça önemlidir. Bu kapsamda yapılacak müdahaleler hak temelli yaklaşımla bağdaşmakla birlikte, danışmanlık tedbiri adı altında çocuğun yararına olmayacak görüşmeler yapmak, tedbir kararını görev olduğu için ifa etmek, çocukla iş birliği içerisinde çalışmamak, çocuğa farkındalık kazandırmamak ve çocuğu güçlenmesi noktasında desteklememek çocuk hakları ve hak temelli yaklaşımdan uzak bir uygulamayı beraberinde getirmektedir.

Kendi yargılanması nedeniyle hapsedilen 12-18 yaş arası çocuklar ve annelerinin yargılanmaları nedeniyle hapsedilen 0-6 yaş arası çocuklarda hak temelli yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmesi gereken önemli bir kesimi oluşturmaktadır. Nitekim çocuk ve hapis kelimelerinin yan yana dahi kullanılması insanda olumsuzluk çağrıştırırken, çocukların hapisanelerde bulunması çocuk hakları, çocukların üstün yararı, çocukların her anlamda iyilik halinin sağlanması ve her yönden gelişiminin desteklenmesi kavramları ile bağdaşmamakta ve çocuk dostu adliye kavramından uzak kalmaktadır.

Çocukların yetişkinlerin düzenlemesi ile yargılanıyor olması mevzuat, uygulama ve düzenlemenin çocuk hakları odaklı olmamasına, hapisaneke çocukların yetişkin infaz sistemi içerisinde bir çok hak ihlaline uğramasına neden olmaktadır (CİSST, 2022). Çocuklar yetişkinlerin kaldığı koğuşlarda hapis edilmekte, hapisanenin mevcut koşulları çocuklar için uygun olmamakla birlikte çocuğun gelişimine ve değişimine olumlu katkı sunacak argümanlar barındırmamaktadır (Sayar ve Arat, 2018). Çocuklar kötü fiziki ve sosyal şartlarda tutulmakta, iyileştirici faaliyetlerden uzakta kalmaktadırlar. Çocuğun gelişimine katlı sunacak, kendisini rahatça ifade ettiği en önemli araç olan oyundan mahrum, çocuk olmaktan uzak bir yaşama mahkum edilmektedir. Çocukların, çocuk olmasından kaynaklı haklarına ulaşamadığı, temel haklarının kısıtlandığı bir sistemde yer alması hak temelli yaklaşımdan oldukça uzaktır.

Sonuç

İnsanların iyiliği ve refahı kapsamında çalışmalarını yürüten sosyal hizmet mesleği insan hakları temelli, hak temelli yaklaşımı benimseyen ve insan hakları savunuculuğunu yapan bir meslektir. Sosyal hizmetin çalışma alanlarında yer alan bireylere ilişkin uygulamaların, insan hakları temelinde ve hak temelli yaklaşım çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda sosyal hizmetin çalışma alanlarında önemli bir yere sahip olan çocuklara yönelik uygulamaların çocuk hakları ve hak temelli yaklaşım ile ne ölçüde örtüşerek gerçekleştirildiğini bilmek ve bu noktada çalışmalara yön vermek sosyal hizmet için oldukça önemlidir.

Sosyal hizmetin önemli bir çalışma alanını oluşturan çocuklar çeşitli rollerde adli sürece dahil olmakla birlikte bu rollere ilişkin çocuklara yönelik farklı uygulamalar söz konusudur. Adli sürece dahil olan çocuklara yönelik uygulamaların her birinin hak temelli yaklaşım perspektifinden değerlendirilmesi sonucu; özellikle son yıllar da adli sürece dahil olan çocuklara yönelik uygulamaların çocuk hakları ve hak temelli yaklaşım perspektifinden sağlanması noktasında yasal düzenlemelerin arttığını, yasal düzenlemelerin çocuk dostu adliye kavramı çerçevesinde uygulamada yerini almaya başladığı, adliyenin soğuk ve ürkütücü yapısının kırılmasına yönelik çalışmalara yer verildiği görülmektedir (Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüklerinin kurulması, adli görüşme odalarının oluşturulması, Sağlık Bakanlığı bünyesinde Çocuk İzlem Merkezlerinin kurulması ve yaygınlaştırılması, çocuğun icra yoluyla ebeveynini gördüğü uygulamanın sonlandırılarak çocuğun üstün yararı kapsamında çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına yönelik yönetmeliğin yayınlanması).

Adli sürece dahil olan çocuklara ilişkin yasal düzenlemelerin ve uygulamaların çocuk hakları perspektifinde ve hak temelli yaklaşımı barındırarak oluşturulmaya çalışıldığı görülmekle birlikte halen bazı uygulamalarda eksiklerin olduğunu görmek mümkündür. Çocuk ifadesinin kimi zamanlar çocuklara uygun olmayan ortamlarda alınabilmesi(emniyet müdürlüğünde veya savcı odası gibi), çocuklara ilişkin tedbir kararlarını uygulayıcı meslek elemanlarının tedbir kararlarının uygulamasına ilişkin gerekli özveride

bulunması ve söz konusu tedbir kararlarının takibinin sağlanmaması, kanunlarda adli duruşmada mağdur çocukların yanında bir uzman bulunması zorunlu iken suça sürüklenen çocukların yanında uzman veya sosyal çalışma görevlisi bulundurulmasının zorunlu kılınmayışı, adli görüşme odalarını ve Çocuk İzlem Merkezlerinin her ilde olmayışı, hapisanedeki çocukların çocuk haklarının göz ardı edilmesi ve çocuk haklarından uzak uygulamalara yer verilmesi bu kapsamdadır. Söz konusu uygulamalara yönelik çocuk hakları ve hak temelli yaklaşım kapsamında gerekli çalışmaların yapılması çocuk refahı alanı için oldukça önemlidir. Nitekim adli sürece dahil olan çocuklar her ne şekilde bu süreçte yer alırsa alsın “çocuk” olmaları haklarından her anlamda yararlanmalarını gerekli kılmaktadır.

Sosyal hizmet mesleğinde hak temelli yaklaşım önemli bir yer tutar. Hayırseverlikten ziyade insanın insan olduğu için sahip olduğu haklar olduğunu savunur. Bu hakların uygulanması devletin görevidir, insan hak sahibidir. Bu noktada adli sisteme dahil olan çocukların adalete erişimlerini sağlamak, hak talebinde bulunmaları için onları güçlendirmek, adli süreçte yıpranmalarını önlemek, kaynaklara ulaştırmak, yaşam standartlarının iyileşmesini sağlamak uzmanların asil görevidir.

Fon

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde herhangi bir fondan faydalanılmamıştır.

Not

1. Çalışmada literatür incelemesinin aşamaları takip edildiğinden etik kurul karar gerekli değildir.

Kaynaklar

- Atılğan, E. Ü., Yağcıoğlu, S. ve Çavdar, Y. (2014). Çocuklarla Adli Görüşme için Rehber. Ankara: UNICEF Türkiye.
- Ayan, B. G. (2015). Türk Sosyal Güvenlik Hukukunda Kadına Yönelik Pozitif Ayrımcılık: Uzun Vadeli Sigorta Bakımından Bir Değerlendirme. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3, 351-382.
- Avrupa Konseyi. (2016). Çocuk Hakları Stratejisi (2016-20216). Strasbourg: Avrupa Konseyi
- Ceza Muhakemesi Kanunu. (2004, 4 Aralık). Resmî Gazete (Sayı: 25673). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/12/20041217.htm>
- Bağdat, C. (2018). 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunundaki danışmanlık tedbirinin sosyal hizmet açısından değerlendirilmesi; Ankara örneği. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi.
- CİSST. (2022). *CİSST 2022 Yılı Hapishaneler Raporu*. İstanbul: Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği.
- Çoban Kaynak, R. (2017). Sosyal Adalet, Eşitlik Ve Sosyal Hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252-260.
- Çocuk Koruma Kanunu. (2005, 3 Temmuz). Resmî Gazete (Sayı: 25876). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050715-1.htm>
- Çocuk Teslimi ve Çocukla Kişisel İlişki Kurulmasına İlişkin İlam ve Tedbir Kararlarının Yerine Getirilmesine Dair Yönetmelik. (2022, 4 Ağustos). Resmî Gazete (Sayı: 31913). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/08/20220804-11.htm>
- Dirican, R. (2018). Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.
- Dominelli, L. (2021). A green social work perspective on social work during the time of COVID-19. *International Journal of Social Welfare*, 30(1), 7-16.
- Dominelli, L. (2014). Promoting environmental justice through green social work practice: A key challenge for practitioners and educators. *International Social Work*, 57(4), 338-345.
- Erbay, E., ve Tuncay, T. (2010). İnsan Hakları Eğitimi: Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Bir Değerlendirme. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 1(3), 147-162.

- Erdoğan, E., & Kırşehirli, T. (2021). Pandemi sürecinde ve öncesinde insan hakları açısından velayet su- i istimali, çocuk icrası ve ebeveyn yabancılaşma sendromu. *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi*, 4(7), 257-271.
- Gedik, M. (2020). Sosyal Hizmetlerde "Hak Temelli" Yaklaşım. Çekmece İzü Sosyal Bilimler Dergisi, 8(16), 28-57.
- Gedik, M. (2022). Sosyal Hizmet Perspektifinde İnsan Hakları ve Çocuk. S. B. Abay Alyüz İçinde, Sosyal Hizmet Yazıları (S. 119-136). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Gencer, T. E. (2019). Göç süreçlerindeki çocukların karşılanamayan gereksinimleri, haklara erişimleri ve beklentileri: Ankara ve Hatayda yaşayan Suriyeli çocuklar örneği. Ankara: Hacettepe Üniversitesi
- Gönültaş, B. M., & Kelebek, G. (2017). Metropollerde önemli bir realite: Göç, çocuk suçluluğu ve sosyal hizmet odağında çözüm önerileri. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 142-155.
- Ife, J. (2001). Localandglobalpractice: Relocatingsocialwork As A Humanrightsprofession İn Thenew Global Order. *European Journal Of Social Work*, 4(1), 5-15.
- Ife, J. (2008). Human Rights And Social Work Towards Rights Based Practice. ABD: Cambridge University Press.
- İmamoğlu, S. H. (2021). Ana baba ve çocuk arasında kişisel ilişki kurulmasında çocuğun iradesinin dikkate alınması. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 70(3), 841-865.
- Karakaş, B., ve Çevik, Ö. C. (2016). Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 887-906.
- Kırlıoğlu, M., ve Akcay, S. (2019). Hak Temelli Yaklaşım Çerçevesinde Sığınmacı ve Mültecilerin Haklarına Yönelik Bir Değerlendirme. *Sosyal Beşeri ve İdari Bilimler-2 Alanında Yeni Ufuklar* (S. 283-296). İçinde Ankara: Gece Akademi.
- Mcpherson, J., Siebert, C. F., & Siebert, D. C. (2017). Measuring Rights-Based Perspectives: A Validation Of The Human Rights Lens İn Social Work Scale. *Journal Of The Society For Social Work And Research*, 8(2), 233-257.
- Öksüz, S., ve Küsmez, B. (2021). Sosyal Hizmet ve İnsan Hakları:Eleştirel Bir Bakış. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 5(2), 117-130.
- Örgen, A. (2017). İnsan Hakları,Sosyal Hizmet ve Mültecilik Üzerine Bir Derleme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 17(1), 38-52.
- Sayar, G., ve Arat, Y. (2018). Çocuk İçin Ceza Mekanları. *Journal Of Social and Humanities Sciences Research*, 5(24), 1407-1421.
- Shaw, T. V. (2013). Is social work a green profession? An examination of environmental beliefs. *Journal of Social Work*, 13(1), 3-29.
- Tufan, B., Özgür Sayar, B., & Koçyıldırım, G. (2009). Sosyal Bir Hak Olarak Sosyal Hizmet. Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu (S. 76-86). İçinde Ankara: Belediye-İş Sendikası Yayını.
- Uğurlu, Z., & Gülsen, İ. (2014). Çocuk hakları ve hukuki bağlamda çocuğun ihmal ve istismardan korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Ulucan, D. (2013). Eşitlik İlkesi ve Pozitif Ayrımcılık. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15, 369-384.
- UNICEF. (2007). Çocuk Hakları ve Gazetecilik Uygulamaları, Hak Temelli Perspektif. Dublin: Teknoloji Enstitüsü.
- Yıldırım, B. ve Aslan, H. (2019). İnsan hakları ve sosyal hizmet: ortak bir kader mümkün mü? Nasıl bir ilişki, ne çeşit bir etkileşim? *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 643-664.
- Zengin, O. ve Altındağ, Ö. (2016). Bir insan hakları mesleği olarak sosyal hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 179-190.

Yazar Biyografisi/Biyografileri

Ayşe DEMİRCİ, Karabük Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nde çocuk alanında çalışmaktadır. Karabük Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitime devam etmektedir.

Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Güç, güçlendirme, göç, yoksulluk, ölçek geçerliliği ve güvenilirliği konularında çalışmalar yapmaktadır.

Edanur ATİK, Karabük Adli ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü'nde sosyal çalışmacı olarak çalışmaktadır. Karabük Üniversitesi Sosyal Hizmet Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitime devam etmektedir.